

CSOG SZIDÓNIA

Jób tétje

(Interjú Lászlóffy Csabával)

„Nem felfogni, fogadni a csodát
– gondolja Jób –, ez a legnehezebb.”

– Verseiben, regényeiben fontos helye van az apokaliptikus látomásoknak, amit „kannibalizmusnak” is nevez. Azt írja: „a megszentelt agyrém végképp megérintett”, „a rém lódt számtalan alakban”, vagy: „öngerjesztett Szodomát szül a képzelet”... És beszél a fikciók agykoholmányáról; erről egyik gondolkodó láttelepe jut eszembe: „Fikcióban éliünk és vergődünk...” Az apokaliptikus válság azonban, amire a költő utal, nemcsak a letűnt idők tényállapota – gondolok a régi rendszerre vagy a posztkommunizmusra –, hanem a történelem folyamán mindenkor szembe kell(ett) nézniünk ezzel a láthatatlan pondrói léttel. Hogyan vélekedik erről?

– Egyik válaszom erre a következő. Az apokalipszis élet-halál és Istenkísértés(ítélet) kérdése. Eszembe jut a kérdés vagy a vád, amit az utóbbi időben nekem szegeztek, miután hallották és tudomásul vették rákos megbetegedésemet. Állítólag kihívtam magam ellen az Istent, évek óta! Erre különben a *Verses Ótestamentum* kötetemben megjelent *Jób* poéma adott hivatkozási alapot... (Még viszatarthatunk rá.) Másrészt viszont fikcióról és – prózai írásaim s mondhatnám tudatosan kiművelt alkotómódszerem alapján – *reinkarnációs* beleélő-képességről beszélhetnék. A két kérdést össze lehet kapcsolni. Azzal indítanék, hogy mindent megszenvedtem. S az, hogy a művészetben nemigen nélkülözhető belső egyensúly bennem, az emberben is mindig megvolt, köszönhetem a jó géneknek és kicsit talán annak is, hogy nem köldök- és csupán magába néző egyed, hanem szangvinikus típus vagyok. Ez a legnehezebb helyzetekben is megmutatkozott, amikor sorsom s a gyermekeink élete vagy a kisebb-nagyobb közösségé forgott kockán. Lehetőleg közösségben gondolkodtam mindig. Lehet, hogy nem mindig látszik meg az ember líráján vagy abszurd drámáin, de ha az egész életművet vizsgáljuk, ez a póztalan, külsőségekre s tekintélyre nem adó törekvés fellelhető. Itt rögtön megjegyezném, hogy lehet nagy irodalmat, költészetet művelni akkor is, ha az alkotói attitűd mögött a póz áll. Hányan írnak például fiatalon szép öregkori verseket. Ez azért nem ugyanaz, mint a klasszikusnak számító dél-amerikai Fernando Pessoa, vagy Kovács András Ferenc, újabban Bogdán László „hasadásos” alteregó-lírája; vagy nálam is ez érhető tetten két évvel ezelőtt megjelent verseskötetem záró ciklusában: egy Dracu la Ureche nevű (utalás az első román krónikásra, Grigore Urechére) élő román költő „küldi nekem” verseit a „Párizsi Kurírból”. Tény, hogy létezik egy román íróbarát, aki a diktatúra elől Párizsba

menekült, Németh László-regényeket fordított, és 1990 tavaszán, a kolozsvári Lábasház előtt, amikor eljutott hozzánk a marosvásárhelyi vérengzés híre, szomorúan megjegyezte volt: „Nem irigyellek titeket, magyarok!”, és visszatért Párizsba... Azóta küldözgeti nekem a verseket Dracu La Ureche, s a ciklus egyre gyarapodik...

– A Tudnak-e a jász lovasok nevetni című verseskötvekről van szó, ugye? A vírusról is írt, arról, hogy az emberek nem konkurálhatnak a „tökéletes élőlényvel”, mert a vírus nem csupán félelmetes iramban osztódik, de emlékezik is: hetedízigen. Ez valamilyen posztmodern játék?

– Szó sincs róla. Való tények ihlettek meg. De miért ne becsülhetnéd, legalább úgy, mint a posztmodern-„késő virágzást”, melynek hazai képviselői azt hiszik (vagy hitték el velünk), hogy valami újat szültek, pedig nyugaton ez már rég lejárt... Megint csak oda szeretnék kilyukadni, hogy a fikcióban-élés legtöbbször nagyon is hétköznapi, „próza” állapotra utal – itt vannak mindjárt: a „bizánci jellemtelenség” és a „velencei könnyelműség” említése – nem is olyan régi „verszilánkok”! – A bizánci ortodoxia intoleranciájára, besűgás-örökségére utal egyik történelmi áttételekre épülő fejezete legújabb regényemnek is, A félelem halmazállapotának. „Bizáncot éljük”, mondom a versben; a „kalmár-érzéken-mohóságon átüt”, sajnos, amiből kijut, kitelik „gyermekünknek is jövő-modellre”... És hát továbbélnék: „a trecentóban kifaragott példás bűnök és erények”... S a költő? „bosszútól s a nap mint nap kiszabott büntetésektől elcsigázva”. Ebbe a versbe belejátszik még az átkos örökség emlékezete; de aztán folytatódik minden a 2000-es versek megaszalódott hitével („Káinnál és Ábelnél csupaszabban... a steril úrhuzatban”). Hát még azok, akik „szórványban élünk pingvinek / zsúfolt komornyik-szigetén”, hol szieszta gyanánt „vad cáparaj s tengerallatjárók után” lövöldöznek, senki sem hallja rozmárnyögéseinket. Innen már csak egy lépés, midőn „életünk elgyökértelenedvén, mint holmi / dísznövény virít, áttünedezve / az osztályon felüli szállodák / golyóálló vastag üvegfalán”.

– Ez már, ha nem tévedek, a lelegebb jelen, mikor Lóci – mivel „(Szabó) Lőrinc papa már nem ügyeletes” – „rejtene dagadt arcát... az ukrán martalócok előtt”.

– „Mefogták” a költőt – ez aztán tettenérés!... Ám ebben – a Magánnyomozás című – versemben is ugyanazt állítom, miszerint: előttünk „a lehetetlen játszó élet”. Vagyis a: „ziháló madárijesztő. Hazug mágus. Maga alá csináló haramia.” Ez a némi költői túlzással odavetett, „leleplező” befejezés valahol a maradék hitet fejezi ki, ami nélkül már nincs se költői, se semmilyen megszólalás... De folytassuk inkább a feltett kérdést – illetve gondolatsort. A fikcióban élés és vergődés – felelős vagy felelőtlen emberi mivoltunktól függetlenül – semmiképpen sem vonatkozik (finoman fogalmazva) utóéletünk nagyon megrázó erejű, „ünnepnapjára”, amikor is a Megnyilatkozó – hogy a görög szó egyik értelmi árnyalatához kapcsolódjam – nem mi vagyunk, mármint a Biblia és a keresztényi hit kánonrendszere szerint. Máskülönb a halandóval – legyen az akár költő – apokaliptikus látomásokat elkeseredettsége, kiáltástalansága, büntudata (nem ritkán kollektív büntudata) mondat – és legtöbbször földhöz kötött, nagyon is emberi fogalmai alapján: a jóról, rosszról, gonoszról, erkölcsről, bűnről...

„A gravitációval / megáldottál-e, vagy / sújtottál egyet rajtunk, / Uram?” Ez a látszólag – ha nem is régies, de – impresszionista kérdés „a páraformában rozsdazöld láthatáron lebegő” Teremtőhöz, aki belénk oltotta a súlytalanság vágyát, még nem sejteti a

múlt mellett a jövővel is „feltöltött szemgödörrel” virrasztó elme végső, gúnyval leplezett keserűsét, aki – a lázadás bumerángja ez! – azt várja Istenétől, hogy a társadalmi lényvé vált ember minden építését, alkotását megkérdőjelező: tétlenséget testálja reá... Álljunk meg egy percre a hatásos, nagy szavak és a nagy lelki és szellemi katalizmák előszobájában. Vajon melyik a fenyegetőbb rém: a kicsit görögösen is értelmezhető apokalipszis, vagy a teljes nihil?!...

– És mi erre Lászlóffy Csaba válasza?

– A saját morális meglátásaim (ebbe nyilván az ember neveltetése, ha úgy tetszik, alkata, géntudata” is belejátszik) tükröződnek a már említett verssorokon kívül a lírámban, drámáimban, prózámban, az egész életműben – ezt mások következetesen kimutatták és lereagálták... Ez lehetne akár a mi beszélgetésünk értelme! Ahogyan elmondod ítéletedet a kannibálizmusra emlékeztető, kifosztó, lecsupaszító korról, nemegyszer környezetről, az átéltekről – mind a gondolkodó lényt, az írórt minősíti. Az idézetek (még ha csak kapásból emeljük is ki őket) valahol logikai rendszert sejtetnek, még a tudattalanból felbukkanó, feltörő képek, metaforáim esetében is... A kétszáz éves Csokonaival (lehet, hogy első igazán európai hangú poétánk?) keresni ma az „árnyékhazát inter(Internet!)-árnyékvilágban”, / még hogyha „szarószéken cserben(félbe)hagy (is) / Zrínyi-pózoatok” – kiáltom is a kiátkozó vagy kiátkozott – csak felfogás kérdése, nem? – kevesekkel, Jónásnak, minden nemzedék és évszázad számára „fél érésű tökje felett”, jól tudván azt is, hogy „a márványnak hazudott gerinc is, mint a rög, / kezdettől fogva ropog, töredezik”. Ezzel a hasonlattal különben az olykor szépelgőnek tetsző, ám rendkívül esendő (a Csokonai-törékenységgű) költőkre s a költészetre hívom fel a figyelmet. Ilyen önemész-tő, „füstárnyék-derekú” játék meg fricska bőven található nálam. Ezzel mintegy „bűneimet visszaadom s velük / minden indulatom” a létnek. (Az agyam persze még ketyeg.) Így voltam képes ezt a játékot beindítani most kettőnk között... mely, azt hiszem, sok időt venne igénybe. Amikor a bevezetőjében azt állítja, hogy a történelem folyamán mindenkor szembe kellett nézni – s bizonyára nem a röghöz kötött írástudatlanokra gondol, hanem a kiválasztottakra – a „pondrói léttel”, az apokaliptikus valósággal, ezt mindjárt magamra is vehetem, tekintve, hogy nem csupán írói programom és kidolgozott módszerem kerül terítékre itt, hanem a rólam állított és a szakma művelői által „bevett” minősítése is műveimnek...

– Bíró L. Ferencnek a nyolcvanas évek elején a Korunkban megjelent kritikájában már ez olvasható: „Ami Lászlóffy Csabát az elbeszélés hitelén kívül valóban érdekli, az nem a morális, illetve az amorális lét konkrét megvalósulása, hanem mindezen valóságok rendszere, az «örökkévalóság», a feloldott novellában, «filmtervben», valós vagy pszeudepikus és –történelmi környezetben tetten érhető rendszerré-válás, amit úgy is nevezhetnénk, hogy jelenformáló múlt...” Józsa István szerint az újabb kisregényekben, elbeszélésekben nem is az egyes alakokkal, hanem: az elbeszélő «én»-jével» történnek meg a dolgok... A szerző „nem elmesél, úgymond vízszintesen a papírra vet egy történetet” – mondja –, hanem „a történet alakulására figyel, a reflexión mint módszeren medítál”. – Lászlóffy Csaba tehát: „függőleges prózát” ír... Ehhez már csak Bertha Zoltán összegezése kívánczik, aki SZELLEM ÉS TÖRTÉNELEM egységében a számos verses-, próza- és dráma-kötet erkölcsi látásmódjára és lélektani-bölcseleti dimenzióira hívja fel a figyelmet, valamint arra, hogy „a stiláris veretesség, a plasztikus megjelenítés és a groteszk-ironikus szemléletformák értékjegyei” egyaránt „az időbeli történések jelenvalóságát, a történelmi sorspárhuzamok sokrétűségét” szolgálja.

– Számomra a szavak megjelenítő erején, a láttatáson van a hangsúly. A nyelv megőrző és újító funkcióján, témától, apokaliptikus látomásoktól („rögeszmétől”) függetlenül. Egy belső kényszerben kereshető az ok: hogy újrafogalmazzam magam, kételyeimet, szorongásaimat.

– *A görög eredetű apokalipszis kiderülést, kifejlődést és megnyilatkozást is jelent...*

– Én még nem pipáltam, nem láttam derűs, mosolygó apokalipszist. Az a bizonyos *kiderülés* talán azt jelentheti, hogy a pusztulás, a bűnök kérlelhetetlen megtorlása után kiderül: kit miképpen érintett az ítélet, ki hogyan vészelt át? Földi lőtásfutása után. (Lám, Lót is megúsza, igaz, ráment a családja, szinte mindene...) Különben ez volt a tét Jób esetében is, és ez a dilemma íratta meg velem a poémát, melynek elemzése, értelmezése másfél éves megjelentetése után is tart...

– *Az értelmetlen áldozatok örökös jelenében (és minden korában) mi volna az a „másik igazság”, amiről egyik interjújában beszél? Sokan megfogalmazták már, és a Biblia is erről a szakadatlan tékozlásnak vagy gyilkosságnak a mindenkori történetéről vall: mindannyian árulók vagyunk. Vajon az az Esterházy Péter által emlegetett „a győzelem a végtelenben győzelem, a végseben szenvedés” volna a lélegzetnyi (Pilinszky) igazság a mindenkori időben, valahányszor a leghűségesebbek esnek áldozatul?*

– A győzelmek is viszonylagosak, annál is inkább, mivel bekövetkezhetnek olyan korok is, amelyek megkérdőjelezik a győztes igazát. A mai időkre egyre inkább Deák Ferenc igazsága hitelesült, anélkül, hogy Kossuthot bántani kéne. A forradalmárok és konformisták (a megalkuvás azért mást jelent!) viszonyában nemzedékek hulltak el, és gyilkost kiáltottak azokra, akik nem ezt érdemelték. Vörösmarty is átkot szórt Görgeyre, akinek később hányszor a sírját is megtaposták az együgyűek. Holott bátor és ragyogó hadvezér volt... Milyen bösz ítéletekre vagy mekkora megalkuvásokra került sor már nagy alkotói életművek esetében is... A győzelem akkor győzelem, ha az alkotó embernek és a polgárnak – egyáltalán az embereknek – tiszta marad, legalábbis hosszú távon, a lelkiismerete... Ki tud konkrét választ adni mondjuk arra, hogy ennek a mára egész kicsi nagy irodalomnak melyik stádiumába is jutottunk, jutottam. (Nem úgy, mint életemben, midőn *elkallódnak tárgyaim, s már csak álmomban riadok fel néha arra, hogy milyen közel is volt a fivészker?* Hol találok mást?... Előbb-utóbb így nézünk szembe önmagunkkal mindannyian.)

– *Hogyan vélekedik az abszurd fikcióról?*

– Az abszurd fikció fából vaskarika, így emlegetve. Összekapcsolva. Azt mondanám: az abszurd fikció valahol, hogyha nem az élet abszurdja – erről már volt szó, hogy az élet: többek közt az én és sorstársaim idealista és primitív NEP korszakbeli évtizedei, a (nem is kommunista) terrorban megélt félévszázad, majd a Ceausescu-rendszer ultranacionalista tébolya túljátszotta az irodalomban még a humorban, szatírában is kimeríthető „maximákat”. „Élményeimet” szerencsére megpróbáltam kiírni magamból. Már a hetvenes évek elején, szinte egyazon időben Páskándival, írtam abszurd drámát; Magyarországon el is hangzott később, hogy az erdélyi magyar írók írják a valódi abszurdot. (Jobb lett volna hozzá a „talaj”? Vagy a francia irodalmi hatások? A kortárs román drámai irodalomnak is megvolt a miénkkel párhuzamos – ugyancsak letiltásra ítélt – abszurd-vonulata.) Itthon kötelező módon államellenességet láttak az abszurd(oid)ban. Magyarországon (nekem is csak történelmi drámáim kerültek színre) – nem hencseregésből

említem itt meg – egy jóindulatú és befolyásos minisztériumi személy bevallotta nekem, hogy a „*ti abszurdjaitok ránk, a Kádár-rezsimre is vonatkoztathatók, ezért nem lehet előadatni őket*”. Így az 1971-ben írt *Az eretnek* című abszurdomnak Floridában volt az ősbemutatója a 90-es évek elején – ennek is megvolt az abszurdot leköröző valóság-előzménye: amikor amerikai esztéta-fordítóm, Morze Donald és a társfordító Bertha Csilla a nyolcvanas években meglátogattak Kolozsvárot, a lakásunkat körülvették a „megfigyelők”, s a szállodaszobájukat feldúlták. A drámám bemutatójára végül „*a Fantasztikum a művészetben*” című nemzetközi szimpozionon került sor (ebből is látható, mennyire „*kétértelmű*” maga a fogalom és a határ, mielőtt abszurdról beszélünk)... Sok évtized után megírtam regényben az átélt legemlékezetesebb „*rém*történeteket”...

– A Félelem halmazállapotára *gondol*?

– A fikció nem feltétlenül megy át, lendül át abszurdba. Nem is a kitalálás fokán múlik ez mindig, talán az asszimiláló agya, az alkotó tehetségét serkentő, korlátozó(?) alkati tényezők is közrejátszanak a végeredményben. A kísérlet – most magamra gondolok – megérte. Mondhatni, mindig megéri, akkor is, ha a kortársak, a kritika nem veszi észre, nem méltatja kellőképpen, vagy épp elmarasztalja. Ezt is lehetne példákkal illusztrálni. Most azonban – a fogadtatást vegyem kellemes meglepetésnek? – nem ez történt... Amit ebben a regényben megírtam, és a folytatásában – mert az is elkészült: a *Télvégi hulla Kolozsváron*, a csendes városról, melynek régi díszletei között áldozat-„*hőseim*” vegetáló vesztesek –, nyilvánvalóvá teszi, hogy ezeknek az évtizedeknek a valósága nem tart igényt az abszurdra. A fikció tojáshéjából maguktól kelnek ki a tehetetlen élőlények. Provinciális figurák, akik se a hagyományos, se az „*amerikai*” életformára nincsenek beprogramozva. Vesztes-voltuk már nem magyarázható valamilyen tatár-, török-, Habsburg-reminiszcenciával. A balkániasság bugyraiban való közérzetük és leleményességük edzetség kérdése; a többi: mítosznak is közhely! Mint mondjuk az, hogy valaki a nyerskáposztától vagy a sok csukamájolajtól lesz nemileg felajzottabb... Az „*impotencia*” – a mindenfajta ellehetetlenülés – veszélye és főleg vádja ellen legfeljebb demagógiával lehet itt még, ideig-óráig, védekezni.

